

O'ZBEK SAHNAVIY RAQS SAN'ATI MEROSI

Muxamedova Madinaxon Ashurovna

O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasi

“San’at nazariyasi va tarixi” kafedrasida katta o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA

Xalq mohiyatini anglash xalqning badiiy tafakkuri va dunyoqarashini, dunyoni idrok etishini anglash. Turli qarashlarni o‘zida mujassam etgan raqsda xalqning moddiy madaniyati, kiyim-kechaklari, cholg‘u asboblari haqida so‘z boradi. Bundan tashqari, raqs inson tajribasini, ijtimoiy mavqei va xarakterini aks ettiradi. Raqs nafaqat sog‘lom turmush tarzi, quvonch, dam olish, balki harbiy faoliyat, mehnat, hayotning turli daqiqalarini ham aks ettiradi.

Kalit so‘zlar: raqs, ijodkor, san’at, cholg‘u, ustoz, an’ana, xoreografiya, meros

НАСЛЕДИЕ УЗБЕКСКОГО СЦЕНИЧЕСКОГО ТАНЦА

АННОТАЦИЯ

Понять сущность народа – значит понять художественное мышление и мировоззрение народа, восприятие мира. Танец, воплощающий разные взгляды, рассказывает о материальной культуре народа, одежде, музыкальных инструментах. Кроме того, танец отражает человеческий опыт, социальный статус и характер. Танец отражает не только здоровый образ жизни, радость, отдых, но и боевую деятельность, труд, различные моменты жизни.

Ключевые слова: танец, творец, искусство, инструмент, педагог, традиция, хореография, наследие.

HERITAGE OF UZBEK STAGE DANCE

ANNOTATION

To understand the essence of a people means to understand the artistic thinking and worldview of the people, their perception of the world. The dance, embodying different views, talks about the material culture of the people, clothing, and musical instruments. In addition, dance reflects human experience, social status and character. Dance reflects not only a healthy lifestyle, joy, relaxation, but also combat activity, work, and various moments of life.

Key words: dance, creator, art, instrument, teacher, tradition, choreography, heritage.

O'zbek raqslari menda bolalikdan doimo chuqur hayrat tuyg'usini uyg'otgan. Raqqosalarning yorqin liboslari, olovli doira ritmlari sadolari ostidagi filigran harakatlari, ifodali yuz ifodalari va raqsda lirik qayg'u, muhabbat orzulari, hayotning pulsatsiyalanuvchi energiyalarini o'ziga jalb eta olmadi. Endi o'zbek raqsariga bo'lgan hayrat yanada kuchaydi. An'anaviy o'zbek raqsini kengroq jahon kontekstida ko'rib chiqsak, uning g'ayrioddiy uslubi va betakror tarixiga yanada amin bo'ldim, bu uning dunyo xalqlarining ko'p qatlamli raqsar palitrasida alohida o'rin tutishini e'tirof etishga loyiqdir.

Xalq o'yinlari o'zbeklarning an'anaviy xonandalik va musiqa san'atining doston, maqom, baxshichilik, katta ashula va boshqalar kabi turlari qatorida davlat tomonidan muhofaza qilinadigan madaniy meros ob'yektlari ro'yxatiga kiritilganini alohida ta'kidlash lozim. [1, b.23]

Raqsda badiiy obraz inson tanasining ritmik uyg'unlashgan, ifodali harakatlari orqali yaratiladi. Raqs ijro etilayotgan paytdagina real voqelikka aylanadi va tomoshabinlarning hissiy xotirasidagina iz qoldiradi. Xalq va millatning estetik ideali, go'zalligi ham "tarix mahsuli"dir. Raqs san'atning eng umumiy va hissiy shakllaridan biri bo'lib, unda estetik idealni ko'rish mumkin.

O'zbek xalq o'yinlarida qadimgi xalqlarning tarixi va an'analari o'z aksini topgan. Raqs xalq hayoti va madaniyatida katta rol o'ynaydi va insonning orttirilgan tajribasi, mahorati, tabiati, ijtimoiy mavqei va xarakterini beradi. Raqsar, avvalo, an'analari, xalqning mehnat faoliyati, ijtimoiy munosabatlar haqida gapiradi.

Ular xalqning estetik darajasini aks ettiradi. Turli g'oyalarni ifodalovchi raqsar xalqning moddiy madaniyati-kiyim-kechak, cholg'u asboblari xabarchilaridir. Bundan tashqari, milliy raqsar xalq tarixidagi turli etnik jarayonlardan, qo'shni xalqlar bilan aloqalardan dalolat beradi. Raqs nafaqat shifo, o'yin-kulgi va o'yin-kulgi vositasi bo'lgan, balki u harbiy faoliyat, mehnat va hayotning turli daqiqalarini ham aks ettirgan. Qadim zamonlarda raqs muqaddas marosim bo'lib, ko'p ming yillar davomida avlodlar bir-biriga o'zgarmagan holda o'tib kelgan Xudoga sig'inish turlaridan biri hisoblangan. Bu marosimlarda qabilaning barcha a'zolari qatnashishi kerak edi.

Umuman olganda, o'zbek tarixshunosligida raqs san'ati tarixini o'rganish bo'yicha keng materiallar mavjud emas. I. G. Baxta o'zbek xoreografiyasining ilk tadqiqotchilaridan biri hisoblanadi. Uning Yusufjon Shakarjonov, Usta Olim Komilov og'zidan yozib olingan "Katta uyin" to'plami, G'.Zafariy qo'lyozmasi, shuningdek, shoir Xislatning Toshkent va Farg'ona raqqosalari haqida to'plagan ma'lumotlari ham shular jumlasidandir. bu boradagi ilmiy izlanishlar sari ilk qadamlar. 1953-yildan boshlab o'zbek raqsini A.Avdeeva, keyingi paytlarda esa L.Avdeeva sinchkovlik bilan o'rgana boshladi.

O'zbek xalqining professional raqs merosi xoreografiyaning eng yaxshi namunasidir. Raqsar tasvirlangan chizmalar juda qadimiy tarixiy yodgorliklarda

uchraydi. O‘zbekistonning eng qadimiy qoyatosh rasmlaridan biri-Surxondaryo vodiysining Zarautsoy (mezolit) va Navoiy viloyati Qoratog‘ining janubiy qismida joylashgan Sarmishsoy (neolit) da raqsga tushgan ayol tasvirlangan. [2, b.56]

1920-yillarda Tamaraxonim va boshqa raqqosalar yangi raqslar yaratmadilar, ular o‘zbek xalq raqslarini sahnaga moslashtirdilar. 1930-yillarda Mukarrama Turg‘unboeva ushbu soha rivojiga ulkan hissa qo‘shdi, o‘zining ilk yakkaxon raqslarini yaratishga kirishdi. 1950-yillarda “Bahor” ansambli tashkil etilishi bilan raqs to‘laqonli sahna san’atiga aylandi. Birinchi professional o‘zbek raqqosasi Tamaraxonimdir.

1954-yilda xoreografiya bilim yurtining 12 nafar eng yaxshi o‘quvchilarini saralab, o‘zbek xalq amaliy san’atiga ixtisoslashgan “Bahor” ansamblini tashkil etadi. Bu guruh 1957 yilda Butunittifoq raqs tanlovida qatnashib, laureat va 1-darajali diplom sohibi bo‘ldi. Mukarrama Turg‘unboeva, shubhasiz, o‘zbek balet san’atining asoschisidir.

Uning o‘zi ilk o‘zbek baletlaridan biri – “Shohida”da raqslarni ijro etgan, “Gulandom”, “Oppoq qor” milliy baletlarini yaratishga ulkan hissa qo‘shgan. Uning “Mehnatkor qiz”, “Duchava”, “Lazgi”, “Pilla”, “Andijon polkasi”, “Farg‘ona ruboiysi” (1946), “Jonon”, “Munozhot”, “Tanovar” raqslari – 250 ga yaqin sahna asarlari totali o‘zbek milliy xoreografiya san’ati rivojiga munosib hissa qo‘shdi. [3, b.37]

Mukarram opa hayotligida uning vafotidan so‘ng shu kuni o‘tkazila boshlagan bunday ulug‘vor bayramlarni eslolmayman. Ko‘p yillar davomida 31-may kuni M.Turg‘unboeva nomidagi yosh ijrochilarning respublika tanlovi o‘tkazildi. Ehtimol, bu to‘g‘ri edi. Respublikamizning barcha hududlaridan yosh iste‘dodlar Toshkentga kelib, o‘ta talabchan hakamlar hay‘ati oldida o‘z mahoratini namoyish etdi. Uning tarkibiga, ayniqsa, dastlabki yillarda afsonaviy “Bahor” ansambli yulduzlari va mamlakatning boshqa mashhur raqqosalari va xoreograflari kiritilgan.

Mukarrama Turg‘unboevaning tavallud ayyomi talabalar va nufuzli san’atshunos olimlar ishtirokida davra suhbatlari, maktabda konsertlar o‘tkazilib, o‘quvchilar Mukarrama opaning turli raqslarini ijro etishdi.

“Bahor” ansambli san’atkorlari va sozandalari uchun 31-may “Chig‘atoy” memorial qabristoniga tashrifi bilan boshlanadi. Keyin esa ansambl ijrochilari, sozandalar Tamaraxonim muzeyiga yig‘ilishardi. Mukarrama opa umrining so‘nggi kunlarigacha Tamaraxonimni o‘zining onasi, katta opasi, hayotidagi eng muhim inson deb bilardi. Tamara Artemovna Mukarramaxonga qarab yurdi, uni chin yurakdan sevdi va o‘zining eng muhim kashfiyotichisi deb bildi. U o‘zbek xalq o‘yinlarining sir-asrorlarini o‘rgatib, usta Olim Komilov bilan birgalikda bu xalqning nodir olmosini jilosigacha o‘rganib chiqishdi.

U har bir gastrol safaridan oldin uning oldiga kelardi, unga jamoa qayerga ketayotganini aytdi, xayrlashdi va jimgina, payqamaslik uchun xarajatlar uchun pul qoldirardi. Tamara opa hech qachon yordam so‘ramasligini bilardi. Butun umri

davomida dunyoga mashhur o‘zi odamlarga yordam berdi. Urush paytida u frontga tanklar va hatto samolyotlarni yubordi, ammo endi u ishlamadi va kam daromad bilan yashadi.

Erta yetim qolib, birga yashagan qarindoshlari uni bahorning o‘rtalarida tug‘ilganini aytishdi. Lekin pasportdagi sana 16 sentyabr edi. O‘zbek eksperimental teatriga rassom bo‘lib o‘qishga kirgan kun edi. Mukarram opaning o‘zi shu sanani tanlagan. O‘sha kundan boshlab uning raqs san‘ati cho‘qqilariga ko‘tarilish ijodiy sayohati boshlandi. U buni hurmat bilan o‘tkazdi, garchi hamma narsa bugungidek bulutsiz emas edi. [4, b.16]

“Bahor” ansamblida ishlagan har bir ijrochisi xotirasida Mukarrama opa bor. U boshqacha edi: quvnoq, yaxshi hazilni qadrlaydigan, tushunilmaganda o‘tkir, yangi spektakl ustida ishlayotganda jiddiy va o‘ychan, mehribon va samimiy, qizlari, o‘zi hammamizni aytganidek, ularning ishida nimadir noto‘g‘ri bo‘lganida. shaxsiy hayot.. U xatolar uchun tanbeh berishi, biron bir xato uchun jazolashi, bo‘yanish yoki sochni qanday qilib o‘rashni tavsiya qilishi mumkin. U boshqacha edi, juda boshqacha edi.

Hozir Mukarrama opa turli avlod raqqosalari sig‘inadigan ideal insonga aylangan. L.A.Avdeevaning “Mukarram Turg‘unboeva raqsi” kitobidani ham aytish o‘rinli. Bu yil Mukarram opa 111 yoshga to‘lgan bo‘lardi.

Ayni paytda butun dunyoda globallashuv jarayoni kuchayayotgan bir sharoitda o‘zbek milliy raqs san‘ati maktablarini asrab-avaylash va rivojlantirish, kelajak avlodga buzilmagan holda yetkazish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O‘zbekistonda qadimdan Farg‘ona (mutaxassislarning fikricha “bahor”), Buxoro (“yoz”), Xorazm (“kuz”) raqs maktablari bo‘lgan. Ayni paytda raqs san‘ati rivojidagi yutuq va kamchiliklarni tahlil qilish, sohani zamonaviy yangiliklar bilan ta‘minlash muhim ahamiyatga ega.

Bu yo‘lda birinchi qadam “O‘zbekraqs” uyushmasining tarkibiy o‘zgarishi bo‘ldi [17]. Mustaqillik yillarida milliy raqs va uning an‘analarini asrab-avaylash borasida keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Masalan, M.Turg‘unboeva nomidagi an‘anaviy raqs tanlovi har yili o‘tkazila boshlandi. 2003 yil 19-21 may kunlari Toshkent shahrida “Charx-2003” o‘zbek xalq o‘yinlari festivali bo‘lib o‘tdi, 2008 yil 10-11 sentyabrda Buxoroda an‘anaviy “Raqs guldastasi” tanlovi bo‘lib o‘tdi. Musobaqalar Farg‘ona, Buxoro va Xorazmdagi mavjud raqs maktablariga yana bir – Surxondaryo-Qashqadaryo raqs maktabi qo‘shildi, degan xulosaga kelish imkonini berdi.

Shu bilan birga, mustaqillik xalqimizning ko‘p asrlik an‘analarini butun dunyoga namoyish etish imkonini berdi. 2001-yilda Surxondaryo viloyatining Boysun tumani “Insoniyatning og‘zaki va nomoddiy qadriyatlarini o‘chog‘i” deb e‘tirof etildi. Bu maqomga atigi 19 ta o‘rin berilganini e‘tiborga olsak, buni xalqimiz ma‘naviy merosiga nisbatan jahon hamjamiyatining ulkan e‘tirofi deyish mumkin. 2002-yildan buyon YUNESKO homiyligida “Boysun bahori” folklor festivali o‘tkazib kelinmoqda.

Bundan tashqari, respublikamiz tomonidan “Nomoddiy ma’naviy merosni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi xalqaro konvensiyaning ratifikatsiya qilinishi keyingi yillardagi eng muhim voqea bo‘ldi. [5, b.28]

2003-yilda xalqimiz milliy musiqa san’atining eng nodir boyliklaridan biri “Shashmakam” bo‘lsa, 2009-yilda “Katta ashula” YUNESKO tomonidan “Insoniyatning nomoddiy ma’naviy merosi durdonasi” deb e’tirof etilgan. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2010-yil 7-oktabrdagi qarori bilan 2010-2020-yillarda Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish, saqlash va targ‘ib qilish bo‘yicha Davlat dasturi qabul qilindi. xalqimizning bir necha ming yillar davomida yaratilgan ma’naviy merosini saqlash va targ‘ib qilishning huquqiy asosi bo‘ldi. Ushbu dastur “Askia”, “Lapar”, “Xalfachilik”, “Baxshichilik” tushunchalari va ularni Butunjahon nomoddiy madaniy merosi Reprezentativ ro‘yxatiga kiritish uchun to‘liq ma’lumot to‘plashga qaratilgan. O‘zbek ma’naviy merosining bebaho namunasi bo‘lgan “Lazgi” va “Tanavor” milliy raqslarimizni ham ushbu ro‘yxatga kiritish maqsadga muvofiqdir.

Butun dunyoda globallashuv jarayoni jadal kechayotgan zamonaviy sharoitda o‘zbek milliy raqs san’ati maktablarini asrab-avaylash va rivojlantirish, bu bebaho merosni kelajak avlodga daxlsiz yetkazish asosiy vazifa hisoblanadi.

Raqs tarixi millat va til tarixidan chuqurroq kelib chiqadi. Milliy raqs inson va xalqning qalbdagi eng chuqur kechinmalarini etkazish usulidir. Har bir xalqning o‘ziga xos motivlari borligini va shu motivlar asosida yaratilgan musiqiy asarlargina abadiy, faqat ular xalq mulkiga aylanganini hisobga olsak, o‘zbek milliy raqslarida shunday detallar borligini bemalol aytishimiz mumkin. o‘zbek xalqiga xos.

Bu muammo o‘zbek xoreografiyasi ustalaridan fundamental izlanishlarni talab qiladi. Tomoshabinlar e’tiboriga havola etilayotgan ayrim zamonaviy raqslarda raqqosa aylanadi, sahnada yuguradi, o‘zining go‘zalligini namoyish etadi, biroq uning harakatlarida ma’no, mazmun, nafosat yo‘q, bir so‘z bilan aytganda, milliy o‘ziga xoslik yetarli emas. Chunki milliy xususiyatlardan tashqari san’at umuman mavjud emas. Qadimgi o‘zbek raqslariga e’tibor qaratsangiz, raqqosaning kiyinishdagi hayo va uyatchanligini qayd etishingiz mumkin. U tomoshabinning ko‘zlariga to‘g‘ridan-to‘g‘ri qarashga jur’at eta olmaydi, aksincha, ko‘zlarini qo‘li yoki sharfning cheti bilan biroz yopadi, nafis harakatlari bilan tomoshabinni o‘ziga jalb qiladi va uni go‘zallik olamiga tortadi. Milliy raqslarni targ‘ib qilish ommaviy madaniyat va yarim yalang‘och raqqoslarning beparvo harakatlariga qarshi kurashning samarali vositasidir. [6, b.87]

Shuning uchun raqs butun xalqning mulkidir. Bu merosni keng targ‘ib qilish esa xalqni jiplashtirish, xalq mentaliteti – tafakkurini anglashda muhim o‘rin tutadi. Milliy raqslar milliy o‘zlikni anglashning yetakchi vositasi hisoblanadi. Aytishimiz mumkinki, milliy raqs milliy tafakkurning muayyan shaklidir. Tarixchilarning

yozişicha, venger missioneri Herman Vamberi darvesh qiyofasida Xiva xonining ziyofatida qatnashganida, xon uni musiqa tinglashi bilan aygʻoqchi sifatida tutib olgan. Mahalliy millat vakillari musiqa tinglashda boshlarini chayqadilar, lekin u oyogʻini ritmik tarzda urdi. Shuning uchun xon uni yevropalik aygʻoqchi deb tan oldi va xonlikdan haydab chiqarishni buyurdi.

Navroʻz, Mustaqillik bayrami, “Sharq taronalari”, “Asrlar sadosi” festivallarida ijro etilgan milliy raqslar oʻziga xosligi, betakror nafisligi bilan xorijlik mehmonlar eʼtiborini tortadi. Mustaqillik sharofati bilan mamlakatimizning boshqa milliy qadriyatlari qatori oʻzbek milliy xoreografiya sanʼati rivojiga ham ulkan yoʻl ochildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Avdeyeva A. Oʻzbek milliy raqs tarixidan. I kitob. Toshkent, 2001.
2. Begimov R., Yigitlar raqsi rivojlanadimi //Oʻzbekistoni sanʼati, № 2, 1980.
3. Izmailova G. Uch yangi yulduz //Oʻzbekistoni sanʼati, № 8, 1985.
4. Sokin Sh. Barkamollik //Oʻzbekistoni sanʼati, № 9, 1985.
5. Tamaraxonim (Albom). Toshkent: Gʻ.Gʻulom, 1973.
6. Yusufjon qiziq. Zamonamdan aylanay //Oʻzbekistoni sanʼati, № 8, 1985.